

TEGEVTEENISTUSEST LAHKUNUD VETERANIDE TOIMETULEKUST TÖÖTURUL

Andres Siplane

1. Sissejuhatus

Artikli eesmärk on selgitada, milline on tegevteenistusest lahkunud veteranide toimetulek tööturul uue töökoha leidmisel. Kaitseväeteenistuse seaduse (KVTS) paragrahvis 90¹ sätestatud piirvanuse süsteem näeb ette teenistusest lahkumise enne riikliku vanaduspensioni eani jõudmist. Vastavalt kaitseministeeriumi kaitseväeteenistuse osakonna infole² lahkub üle 90% tegevväelasi teenistusest enne piirvanuse saabumist, jättes end seeläbi sissetulekuta ning eeldades elatise teenimist tsiviilsektori tööturul.

See, et enda elatamine tööd tehes on isiku psühhosotsiaalseks heaoluks hädavajalik ning ühtlasi ka vajalik ühiskonna jaoks, on elementaarne tõde. Samas on mitmel pool osutatud, et sõjaväelaste teenistusjärgne karjäär on võrreldes tsiviilelanikkonnaga pärsitud nii teistsuguste kutseoskuste kui ka sagedaste elukohavahetuste tõttu³ ning neil on raskusi töökoha leidmisel^{4,5}.

See artikkel käsitleb kõikide teenistusest lahkunud veteranide olukorda tööturul kvantitatiivsetele andmetele tuginedes ega paku seega vastust küsimusele, millisena vaatlusaluse rühma liikmed ise oma hilisemat karjääri tajuvad.

¹ **Kaitseväeteenistuse seadus** 2012. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/119032015011>> (27.11.2015).

² Kaitseministeeriumi kaitseväeteenistuse osakonna juhataja asetäitja vastus infopäringule 02.05.2016.

³ **Sutton, Michael D.** 2014. Forging a New Breed: The Emergence of Veterans' Preference Statutes Within the Private Sector. – *Arkansas Law Review*, Vol 67, p. 1086.

⁴ **O'Brian, Kevin; Diamant, Neil** 2015. Contentious Veterans: China's Retired Officers Speak Out. – *Armed Forces & Society*, No 3, pp. 568–569.

⁵ **Department of Veterans Affairs** 2015. 2015 Veteran Economic Opportunity Report. <http://www.benefits.va.gov/mwg-internal/de5fs23hu73ds/progress?id=S0t1xgN-1N8WTY_7gnzfWrRESCLyEFyVm3Jaldw7E_g> (13.01.2016), pp. 58–60.

⁶ **Lord Ashcroft** 2014. The Veterans' Transition Review. <<http://www.veteranstransition.co.uk/vtrreport.pdf>> (18.08.2016), p. 60.

Autori hüpotees on, et teenistusest lahkunud veteranid kogeavad tööturul keskmisest suuremaid raskusi uue töökoha leidmisel. Ka 2012. aastal vabariigi valitsuse kabinetinõupidamisel heaks kiidetud poliitika Kaitseväe ja Kaitsealiidu veteranide küsimuses (edaspidi: veteranipoliitika) sisaldab eeldust, et veteranid vajavad tööturul toimetulekuks teatavat abi. Kuivõrd dokument nägi veteranidele ette meetmed aastateks 2013–2017, siis aitab käesolev artikkel anda aluse selle poliitika jätkamiseks või ümberkujundamiseks.

Kokku nägi veteranipoliitika ette 51 tegevust, milledest tööturгу puudutab karjäärinõustamise võimaldamine, täiendus- või ümberõppe kulude katmine ning ettevõtluskoolitus⁷. Need meetmed on tänapäevaks rakendunud ja kõikidele veteranidele kättesaadavad.

Tõsi, veteranipoliitika teenused on ette nähtud vaid veteranidele ja mitte kõigile endistele tegevvälastele. Silmas pidades seda, et mitteveteranidest endised tegevvälased on oma väljaõppe, motivatsiooni ja haridusliku tausta poolest sarnased veteranidest endistele tegevvälastele, võib ka neil olla vajadus teatavate tööturu lisameetmete järele.

Arvestada tuleb, et veteranide rühm sisaldab endas ka ajateenijaid, kes on teenistuses saanud püsiva vigastuse, muutes seetõttu veteranide rühma heterogeensemaks. Kuna vastavalt kaitseministeeriumi kaitseväeteenistuse osakonna infole⁸ on ajateenistuses püsiva vigastuse saanud veteranide seas vaid 78 (18.08.2016 seisuga on veterane kokku 2840), võib väita, et artiklis kirjeldatu kehtib pigem endistest tegevvälastest veteranide kohta. Seega võib artikli järeldusi teatavate mõõndustega laiendada kõikidele endistele tegevvälastele.

Püstitatud eesmärgi saavutamiseks võrreldakse ja analüüsitakse eri ametkondade andmeid. Töötukassa andmed puudutavad endiste tegevvälaste ja teenistusest lahkunud veteranide registreerumist töötutena ning neile osutatud tööturuteenuseid. Maksu- ja Tolliameti andmed kajastavad tegevteenistusest vabastatud veteranide registreerumist töötamise registris. Kaitseväest, Kaitseressursside Ametist ning Politsei- ja Piirivalveametist pärinevad andmed puudutavad tegevteenistujate ning politseiametnike lahkumist teenistusest.

Olulisemad mõisted on järgmised:

⁷ **Poliitika Kaitseväe ja Kaitsealiidu veteranide osas** 2012. <<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/operatsioonid/veteranid/Veteranipoliitika/Veteranipoliitika%20viimane%20VV%20kabinetin%C3%B5upidamisel%20tehtud%20muudatustega.pdf>> (27.11.2015) [**Poliitika Kaitseväe ja Kaitsealiidu veteranide osas** 2012]

⁸ Kaitseministeeriumi kaitseväeteenistuse osakonna juhataja asetäitja vastus infopäringule 02.05.2016.

- *veteran*: veteranipoliitika⁹ kohaselt isik, kes on osalenud riigi sõjalisel kaitsmisel, rahvusvahelisel või kollektiivse enesekaitse operatsioonil või kaotanud teenistusülesande täitmisel püsivalt töövõime.
- *endine tegevväelane*: kaitseväekohustuslane, kes töötas kaitseväeteenistuse seaduse § 7 tähenduses sõjaväelise auastmega ametikohal ning on praeguseks teenistusest vabastatud.
- *töötu*: tööturuteenuste ja -toetuste seaduse § 2¹⁰ kohaselt isik, kes ei tööta, on töötuna arvele võetud Eesti Töötukassas ja otsib tööd.
- *tööhõive määr*: tööturul hõivatute arv jagatud sama soo- ja vanuserühma elanike koguarvuga.

2. Teoreetiline raamistik

Tööpuudusega seotud küsimuste käsitlemisel on oluline teada, et esineb mitut liiki tööpuudust, millest sugugi kõik ei ole negatiivse tähendusega. Üldiselt jaotub tööpuudus järgmiselt¹¹:

- *siirdetööpuudus*, mille all mõistetakse töökohavahetusega seotud ajutist töötuse aega. Kuigi isik on tegelikult teatud ajavahemiku ilma tööta ja võib-olla ka registreeritud ametlikult töötuna, ei nähta siin olulist riiklikku sekkumist vajavat probleemi.
- *struktuurse tööpuuduse* on põhjustanud isiku oskused, asukoht, liikumisvõimalused või muude struktuursed asjaolud, mis takistavad asuda tööle olemasolevale vabale töökohale. Struktuurse tööpuuduse ideaalmudel eeldaks olukorda, kus vabade töökohtade arv on sama suur, kui on tööd otsivate inimeste arv. Eestis siiski oli 2016. aasta I kvartalis töötute arv 43 600¹² ning vabade töökohtade arv 8300¹³.
- *tsükliline tööpuudus* tähistab majanduslanguse faasis tekkivat vähenenud vajadust tööjõu järele. Majanduse kasvufaasis vajadus tööjõu järele taastub ja tsükliline tööpuudus väheneb. Kui näiteks struktuurse tööpuuduse puhul räägitakse sellest, et teatud isikute rühmal on struktuursed takistused

⁹ **Poliitika Kaitseväge ja Kaitseliidu veteranide osas** 2012, lk 5.

¹⁰ **Tööturuteenuste ja -toetuste seadus** 2005.
<<https://www.riigiteataja.ee/akt/117122015088>> (15.08.2016).

¹¹ **Eamets, Raul** 2006. Sotsiaal- ja tööhõivepoliitika. Tartu: TÜ Euroopa Kolledž.
<http://www.andrus.planet.ee/ar/Makro%C3%B6konoomika%202012/MA%20Loeng%20-%2004_1%20-%20Eamets%20Tööpuudus.pdf> (18.08.2016), lk 37.

¹² **Statistikaamet** 2016. Aasta algus tööturule suuri muutusi ei toonud.
<<https://www.stat.ee/277425>> (19.08.2016).

¹³ **Statistikaamet** 2016. I kvartalis vabade ametikohtade arv suurenes.
<<http://www.stat.ee/277629/?highlight=vabade,töökohtade>> (18.08.2016).

asuda tööle olemasolevatele töökohtadele, siis tsüklilise tööpuuduse puhul on töötute hulk suurem kui vabade töökohtade arv.

- *varjatud tööpuuduse* all mõistetakse ametlikus statistikas kajastamata töötust. See võib tähendada isikuid, kes on heitunud ega näe põhjust registreeruda töötuna, aga ka näiteks koduperenaisi. Need isikud võivad soodsa pakkumise puhul siseneda tööhõivesse.

Teenistusest lahkunud veteranide töötust tuleks autori arvates eelkõige vaadelda siirdetööpuudusena, kuna tegemist on liikumisega ühelt töökohalt teisele. Ning samas on tegemist liikumisega ühelt kutsealalt teisele ehk tegemist on struktuurse takistuse ületamisega.

Taalise tööalase ülemineku ja sellega seonduva töötuse käsitlemisel on kohane kasutada otsimisteooriat¹⁴. See teooria selgitab dünaamikat, mis leiab aset tööd otsiva inimese ning pakutavate töökohtade vahel. Teooria eeldab, et tööd otsiv isik on teadlik saabuva tööpakkumise tingimustest, aga ta ei tea, kas pärast seda järgmisena saabuv tööpakkumine on parem või mitte. Seega tekib mänguline moment, kus esimesest pakkumisest keeldumine võib tähendada nii hilisemat võitu kui ka kaotust.

Tavapäraselt on inimese nõudmised uuele töökohale nii palga, töö sisu kui ka muude töötingimuste puhul kõrged, kuid kui ta ei leia sobivat pakkumist, hakkab ta aja möödudes oma nõudmistes mõõndusi tegema. Teatud aja pärast tasakaalustuvad tööturul pakutavate töökohtade tingimused ja inimese nõudmised, ta soostub asuma tööle ning tööturg tasakaalustub.

Töötusest väljumise tõenäosus võrdub seega tööpakkumiste saabumise sageduse ning tööpakkumise vastuvõtmise tõenäosuse kordajaga.

Kui 2015. aastal oli Kaitseväes makstav brutopalk keskmiselt 1368 eurot¹⁵, siis Eesti keskmine brutopalk jõudis 2015. aasta viimaseks kvartaliks alles 1105 euroni¹⁶. Laskumata praegu eri mõjurite (sugu, vanus, haridus, kutseoskused jne) analüüsini, on siiski selge, et keskmisel Kaitseväe tegevteenistujal tuleb tsiviilsektoris töö leidmiseks nivelleerida oma palgaootused Kaitseväe keskmisest palgast madalamaks.

Otsimisteooria kohaselt on majanduskriisi tingimustes uue tööpakkumise saabumise tõenäosus madalam ning sellisel juhul vähendab inimene oma

¹⁴ **Pissarides, Christopher A.** 2000. *Equilibrium Unemployment Theory*. 2ns ed. Cambridge *et al.*: MIT Press.

¹⁵ **Avalik teenistus** 2016. Ametnike palkade avalikustamine. <<http://avalikteenistus.ee/index.php?id=41596>> (30.08.2016).

¹⁶ **Statistikaamet** 2016. II kvartalis keskmise brutokuupalga kasv veidi aeglustus. <<http://www.stat.ee/277615>> (30.08.2016).

palganõudmisi. Küll aga võib isik üleüldse loobuda töö otsimisest, kui on ette teada, et saabuvate tööpakkumiste tingimused ei rahulda teda. Samas suurendab näiteks majanduskasvu perioodil suurem arv tööpakkumisi ootusi saadavale palgale.

Anne Lauringson¹⁷ osutab, et hüvitiste maksmise aja pikkusel on mõju uue töökoha leidmise kiirusele, sest teatud sissetuleku olemasolu destimuleerib isiku töötamise intensiivsust. Kuna aga teenistusest vabastatud veteranid lahkuvad teenistusest üldjuhul omal soovil ja mitte koondamisega, ei kvalifitseeru nad töötuskindlustushüvitist saama¹⁸ ning seega ei esine nende puhul taoline töökoha vastuvõtmist edasilükkav faktor.

3. Veteranid tööturul

3.1. Töötuna registreerunud veteranid

Vastavalt kaitseväe toetusteenuste keskuse infole¹⁹ on 2016. aasta aprillikuu seisuga teenistusest vabastatud veterane 1407, kellest on end alates 01.01.2010 Töötukassas arvele võtnud 489 isikut, mis teeb arvelevõtmise osakaaluks 34,7%. Nagu eespool öeldud, erineb veteranide rühm kõigi endiste tegevväelaste rühmast selle poolest, et sinna kuuluvad ka teenistusülesande täitmisel püsiva vigastuse saanud ajateenijad. Kuna nende osakaal veteranide rühmas on 5,5%, ei suuda nende potentsiaalselt teistsugune tööturukäitumine siiski üldist pilti oluliselt mõjutada.

Teenistusest vabastatud veteranide puhul on huvitav märkida, et rohkem kui pooled (54%) veteranidest on korduvad arvelevõtjad. Kui töötuna registreerunud isikuid on kokku 489, siis arvelevõtmise akte on nende isikutega kokku 756. Teisisõnu on neil kas enne või pärast kaitseväeteenistust olnud veel muid katkenud töösuhteid või asjaolusid, mis võimaldab töötuna arvele võtmist. Üldisema järelalusena saab väita ka seda, et see sihtrühm kaldub end töötuna registreerima.

Diskussioon teemal, kas kaitseväeteenistuses osalemine mõjub isikut end tulevikus sagedamini töötuks registreerima või astuvad kaitseväeteenistusse hoopis isikud, kes kalduvadki sagedamini oma töötöösingutel kasutama

¹⁷ Lauringson, A. 2011. Unemployment Benefits in a Period of Crisis: The Effect on Unemployment Duration. <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1942477> (18.08.2016), p. 21.

¹⁸ Töötuskindlustuse seadus 13.06.2001. §7. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/117122015093>> (18.08.2016).

¹⁹ Kaitseväe toetusteenuste keskuse spetsialisti vastus infopäringule 19.04.2016.

Töötukassa abi, nõuaks kvalitatiivseid andmeid ja jääb seega selle artikli fookusest välja.

Järgmises tabelis (vt tabel 1) esitatakse töötuna registreeritud veteranide arveloleku lõpetamise põhjused.

Tabel 1. Töötuna arveloleku lõpetamise põhjused 2010–2016

Töötuna arveloleku lõpetamise põhjus	Arvele tulnute arv
Töole rakendumine (sealhulgas ettevõtjaks hakkamine)	531
Määratud ajal töötukassasse pöördumata jätmine	137
Isiku enda soovil	63
Ajateenistusse minek	15
Muud põhjused	10
Kokku	756

Allikas: Töötukassa

Omapärane näitaja on see, et 15 veteranide sihtrühma kuuluvat isikut on lõpetanud oma töötustaatus ajateenistusse mineku tõttu. Seega olid need 15 isikut esmalt töötud, seejärel said ajateenistuses teenistusülesannet täites püsiva vigastuse, omandades veterani staatuse ning peale ajateenistust registreerisid end taaskord töötuks.

Selgitamaks, millised on need erialad, kus tegevteenistusest vabastatud veteranid on tööd leidnud, tuuakse tabelis 2 välja täienduskoolituste valdkonnad, kus teenistusest vabastatud veteranid on osalenud. Nagu näha, on veteranid osalenud Töötukassa kaudu kõige enam merenduse teemalistel täienduskoolitustel. Intervjuust merendusvaldkonna õppeasutuse esindajaga selgus, et merenduses on tõesti suur tööjõupuudus ja et merendusvaldkonna koolitus võib pakkuda erilaadseid ameteid (mehhaanik, motorist, elektrik jne). Samas tähendab koolitus merendusvaldkonnas kindlat töökohta, kuna laevafirmade tellimusteta koolitust ei korraldataks.

Tähelepanu tuleks juhtida sellele, et peale merenduse on kaks järgmist koolitusvaldkonda (mootorsõidukijuhi koolitused ning maanteeameti eksamid) samuti üsna suure osakaaluga.

Tabel 2. Veterani täienduskoolituse valdkond 2010–2016

Koolituse valdkond	Osalemiste arv
Merendus	213
Mootorsõidukijuhtide koolitused	99
Maanteeameti eksamid	64
Tööohutus	31
Ettevõtlus ja projektijuhtimine	15
Turva-, päästeteenistus ja korrakaitse	14
Metalli- ja masinatööstus	9
Arvutikasutus	8
Muud valdkonnad	42
Kokku	495

Allikas: Töötukassa

3.2. Veteranide tööhõive määr

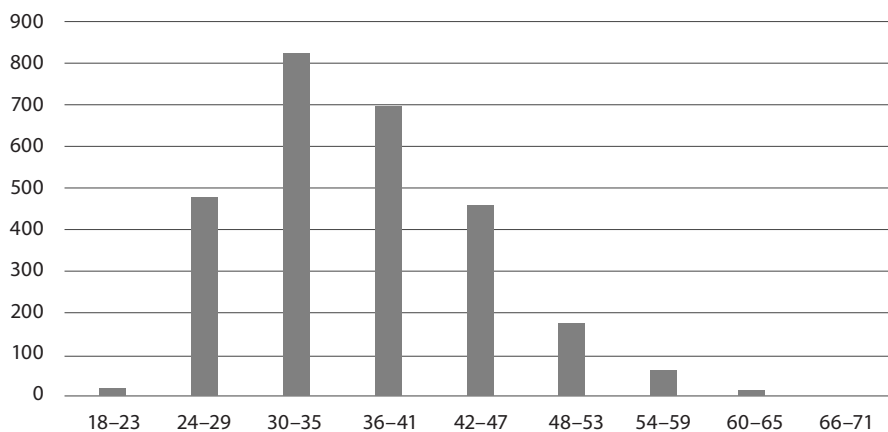
Teatavasti on alates 01.07.2014 loodud Eestis töötamise register²⁰. Register asub Maksu- ja Tolliameti juures ning tööandjad on kohustatud seal registreerima kõigi füüsiliste isikute töötamise, mille puhul tekib maksukohustus Eestis, ja seda olenemata lepingu vormist ning töösuhte ajalisest kestusest.

Töötamise register võimaldab vaadelda tööhõive olukorda, tuvastades tegelikult tööd tegevate isikute osakaalu. Tööhõive määra leidmiseks tuleb hõivatute arv jagada sama soo- ja vanuserühma elanike koguarvuga. Noorem vanuserühmas (15–24 aastat) ei ole madal tööhõive määr sugugi negatiivne näitaja, kuivõrd noored peavadki tegelema õppimisega. Ka vanemates vanuserühmades on normaalne, et tööhõive määr ei ole sajaprotsendiline, kuna inimesed võivad olla tööturult eemal näiteks puude tõttu. Samas tähendaks liiga madal tööhõive määr, et suur hulk inimesi on tööturult eemal, millega kaasnevad ühelt poolt probleemid toimetulekuga ja sotsiaaltoetuste vajadus ning teisalt jääb suure hulga inimeste panus majandusse andmata. Kolmandast küljest võib madal tööhõive määr osutada mitteametlikule töötamisele, seega isikule sotsiaalsete garantiide puudumisele ning riigi jaoks maksude mittelaekumisele.

²⁰ **Maksukorralduse seadus** 20.02.2002. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/117032015011>> (22.12.2015).

15–24-aastaste hõive määr oli Eestis 2014. aastal 50%, kuid juba järgmise vanuserühma (25–29-aastased) määr 84%, Eesti meeste keskmine tööhõive määr oli sel perioodil 78%, naiste puhul oli vastav näitaja 70%²¹.

Kuna teenistusest vabastatud veteranide andmeid ei olnud võimalik isikustatult töötamise registrist kontrollida, ei saa kahjuks praegu vanuserühmade lõikes veteranide registreeringuid töötamise registris analüüsida. Seda oli võimalik teha vaid ühe näitajana kogurühma kohta. Samas nähtub veteranide vanusjaotusest (vt joonis 1), et valdav enamik veterane ei ole vanaduspensionari eas – sellises eas isikute osakaal on kõigest 0,3%. Seega on veteranide rühm ea poolest ainult mõne erandiga siiski tööhõives osalemise vanuses.

Joonis 1. Veteranide vanusjaotus. Allikas: Kaitseväge

1407 teenistusest vabastatud veterani seas oli 19.01.2016 töötamise registris registreeritud 888 isikut ehk tööhõive määr teenistusest lahkunud veteranide seas on 63%, mis on oluliselt madalam Eesti keskmisest.

Tuleb osutada, et kuigi veteranide seas on 2016. aasta II kvartali seisuga 74 töövõimetuspensionari saajat, on enamik nendest jätkuvalt teenistuses Kaitseväes ning seega ei saa nad olla madala tööhõivemäära põhjustajad. Teadaolevalt on vaid 11 veteranist töövõimetuspensionäri loobunud osalemast tööturul. Siinkohal tuleb tähelepanu juhtida, et kuigi artikli sissejuhatavas peatükis on nimetatud, et veterani staatuse on omandanud 78 ajateenijat teenistuses saadud püsiva vigastuse tõttu, siis enamik nendest on praeguseks tervenunud, nad ei ole enam töövõimetuspensionari saajad ja on seega pidanud

²¹ Statistikaamet. Statistika andmebaas. <www.stat.ee> (22.01.2016).

naasma tööturule. Kuna veteranipoliitika punkti 3.9 kohaselt ei saa veterani staatust kelleltki ära võtta²², omavad need endised ajateenijad endiselt veterani staatust.

Samuti võib tähelepanelik lugeja kahtlustada, et tegevteenistuspensiooni saavad veteranid võivad olla tööturul osalemisest loobunud ning vähendavad seega veteranide tööhõive määra. Seda kahtlust aitab hajutada tõik, et vanaduspensiooni east nooremate tegevteenistuspensiooni saajate seas oli 2016. aasta I kvartalis tööhõive määr 62,3% ehk seega samas suurusjärgus veteranide tööhõive määraga.

Kindlasti võib olla madala tööhõive määra põhjuseks mingil määral töötamine välismaal, kuid see ei seleta rahuldavalt alapeatükis 3.1 toodud kõrget töötuks registreerumise määra ning järgnevas alapeatükis käsitletud ankeetküsitluse tulemusi.

3.3. Veteranide ankeetküsitlus

2016. aasta kevadel korraldati veteranide seas veebipõhine ankeetküsitlus. Muuhulgas oli ankeeti lülitatud ka küsimused vastajate tööalase olukorra kohta.

Ankeetküsitlusele vastas 1036 veterani (kui surnud maha arvata, oli vastajate osakaal kogurühmast umbes 38%), kellest 479 ei olnud enam tegevteenistuses. Küsimusele, kas peale kaitseväeteenistusest vabastamist on vastaja olnud töötü ja otsinud tööd rohkem kui kolm kuud, vastas 169 intervjueeritavat ehk 35% teenistusest vabastatutest jaatavalt.

Küsimusele, kas pärast kaitseväeteenistusest lahkumist on isik olnud töötü rohkem kui 12 kuud, vastas 37 isikut ehk 7,7% teenistusest vabastatutest jaatavalt.

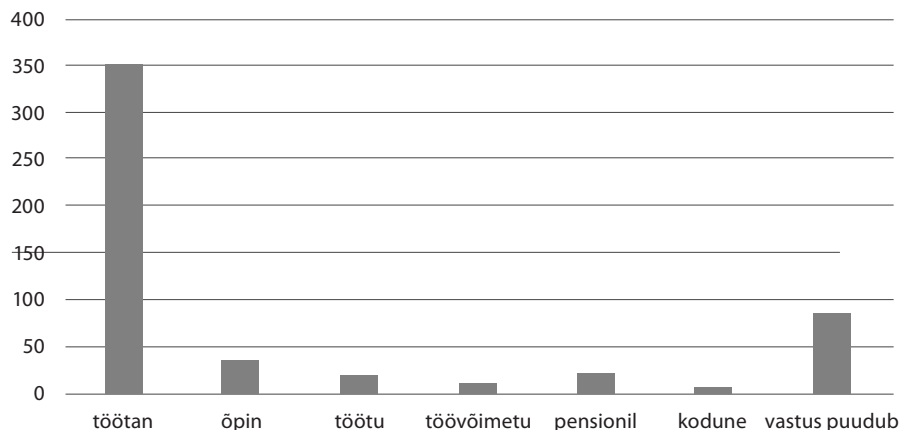
Küsimusele, milline on praegu vastaja tööalane staatus, laekus vastuseid kokku 950. Kui arvata maha kaitseväeteenistuses olnud isikute hulk, kes ilmselgelt töötasid ega saanud olla töötud, on jaotus toodud joonisel 2.

Nagu näha, on vaid 4% teenistusest lahkunud vastajatest tunnistanud, et nad on praegu töötud. Samas on 16% teenistusest lahkunud veterane jätnud sellele küsimusele vastamata. Kuna ankeetküsitluste probleem ongi see, et vastajad eelistavad endast jätta parema mulje ning annavad endast võimaluse korral vaid sotsiaalselt heakskiidetavaid vastuseid²³ ning

²² Poliitika Kaitseväe ja Kaitseliidu veteranide osas 2012.

²³ Coolican, Hugh 1990. Research Methods and Statistics in Psychology. London: Hodder & Stoughton, p. 103.

halvemini toimetulevaid isikuid on keerulisem ankeetküsitlusse kaasata^{24,25}, siis võib arvata, et küsimusele mittevastanud veteranid ei pruukinud antud hetkel tööturul kõige paremini toime tulla.

Joonis 2. Kaitsevæeteenistusest vabastatud veterani tööalane staatus.

Allikas: Kaitseministeerium

3.4. Endiste tegevväelaste registreerumine Töötukassas

Kuna Töötukassa registreerib oma kliente küll viimase töökoha alusel, aga ei täpsusta, kas tegemist on veteraniga, käsitletakse siinkohal ka kõikide endiste tegevväelaste toimetulekut tööturul.

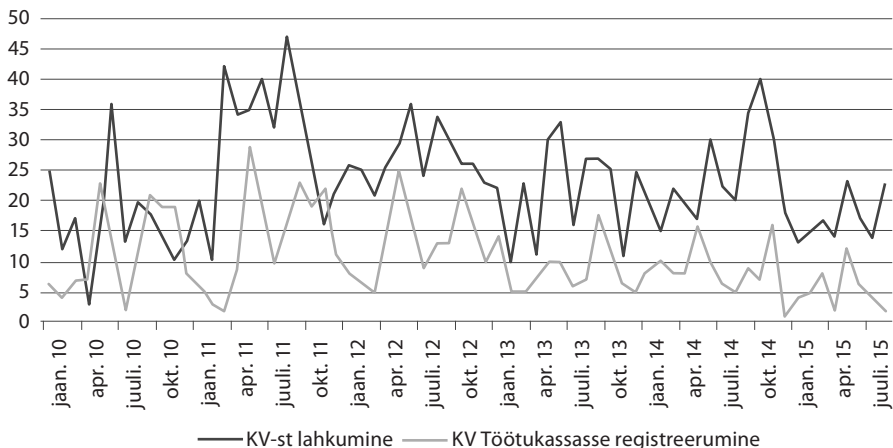
Ajavahemikul 01.01.2010 kuni 01.09.2015 on teenistusest vabastatud kokku 1567 tegevväelast. See on vägagi kattuv teenistusest lahkunud veteranide arvuga, mis veteranidest ajateenijaid maha arvates on 1329. Seega saab järeldada, et need rühmad kattuvad väga suurel määral ning endiste tegevväelaste rühma analüüsimine annab artikli eesmärke silmas pidades olulise lisaväärtuse.

Kuna teenistusest vabastatud tegevväelaste puhul ei ole üldjuhul tegemist vanaduspensionieas olevate isikutega, on arusaadav, et nad jätkavad oma tööalast karjääri tsiviilsektoris.

²⁴ **D’Cruz, Heather; Jones, Martyn** 2004. Social Work Research. Ethical and Political Contexts. London: SAGE Publications, p. 156.

²⁵ **Gomm, Roger** 2004. Social Research Methodology. A Critical Introduction. New York: Palgrave Macmillan, p 156.

Järgmisel joonisel (vt joonis 3) on toodud Kaitseväest lahkumiste dünaamika ajavahemikul 01.01.2010 kuni 01.09.2015 ning samal ajavahemikul Töötukassas end töötuna arvele võtnud endiste tegevväelaste arv.

Joonis 3. Teenistusest vabastatud ja end töötuna arvele võtnud endised tegevväelased. Allikas: Kaitsevägi, Töötukassa

Absoluutarvudena väljendades on teenistusest vabastatud sel ajavahemikul 1567 tegevväelast ning Töötukassas on end arvele võtnud 718 endist tegevväelast. Protsentuaalselt tähendab see, et 45,8% endistest tegevväelastest on end vaadeldud aja jooksul arvele võtnud töötutena.

Täpsustusena on siinkohal välistatud sama isiku registreerumine töötuna mitu korda järjest. Teisisõnu – iga töötuks registreeruja on ainukordne, üks ja sama endine tegevväelane ei saa statistikat paisutada mitmekordse töötuks registreerumisega. Nimelt registreerib Töötukassa pöördujate viimase töökoha ning ühe ja sama endise tegevväelase registreerumiseks töötuna peaks viimane pärast esimest töötuna registreerumist taas Kaitsevärke teenima minema ning teistkordse Kaitseväest vabastamise järel taaskord end töötuna arvele võtma. Selline konstruktsioon on teoreetiliselt võimalik, kuid praktikas vähe tõenäoline.

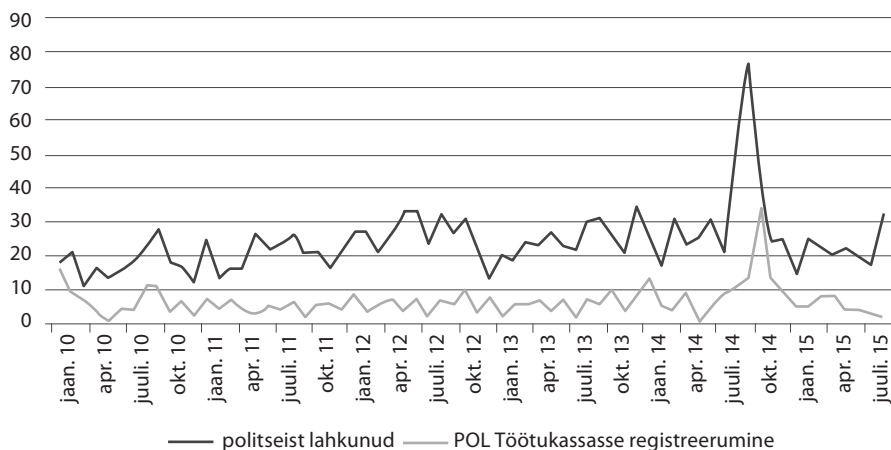
Kuigi joonisel 3 toodud ajateljel võib mõnel hetkel täheldada tugevat korrelatsiooni Kaitseväest lahkumise ja Töötukassas arvele võtmise vahel teatud hilisemal ajahetkel, siis pikemaajalist vaadeldes korrelatsiooni ei esine. See tähendab, et endised tegevväelased ei registreeru töötuks teenistusest lahkumisel mingi kindla intervalli järel vaid juhuslikult.

3.5. Endiste politseinike registreerumine Töötukassas

Tuvastamaks endiste kaitseväelaste ja teenistusest lahkunud veteranide olukorra erandlikkust või mitteerandlikkust, on kohane teha siinkohal võrdlus lähima võimaliku sarnase rühmaga. Kuna ka politseiametnikel on olemas piirvanuse süsteem, mis näeb ette spetsialisti lahkumise süsteemist 55-aastasena ning juhi lahkumise 60-aastasena (vt politsei- ja piirivalve seadus § 96)²⁶, sobivad politseinikud selleks võrdluseks suurepäraselt.

Ajavahemikul 01.01.2010 kuni 01.09.2015 on teenistusest vabastatud kokku 1641 politseiametnikku ning samal ajavahemikul on end Töötukassas arvele võtnud 437 endist politseiametnikku. See teeb Töötukassas registreerumise protsendiks 26,6 ning on oluliselt madalam endiste tegevväelaste vastavast näitajast (vt ptk 3.4).

Alloleval joonisel on toodud politseiteenistusest lahkumise ja vastavate isikute Töötukassas arvelevõtmise dünaamika.

Joonis 4. Teenistusest lahkunud ja end töötuna arvelevõtnud endised politseiametnikud. Allikas: Töötukassa, Politsei- ja Piirivalveamet

Erinevalt Kaitseväest, kus tegevväelaste seas pole suurkoondamisi olnud, toimus Politsei- ja Piirivalveameti reformi käigus üsna suur koondamine, mis tipnes septembris 2014 kokku 77 inimese lahkumisega.

On huvitav märkida, et kogu vaadeldava aja vältel teenistusest lahkumise ja Töötukassas üks kuu hiljem töötuna registreerumise korrelatsioon on endiste politseinike puhul oluline ehk 0,771. Kuna valimis on praegusel juhul kokku 68 tunnust, tuleb seda korrelatsioonikordajat lugeda ühteagu

²⁶ **Politsei- ja piirivalve seadus**, <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032015005>, 21.12.2015

nii tugevaks kui ka tähenduslikuks. Analoojne andmestik kaitseväelaste puhul sellist korrelatsiooni ei näidanud (vt joonis 3), mis osutab tõenäoliselt sellele, et kui kaitseväeteenistusest lahkutakse enamasti vabatahtlikult, siis politseiteenistusest lahkutakse koondamisega, mistõttu on endistel politsei-ametnikel pärast ühte või kahte kuud õigus töötuskindlustushüvitisele, mida saab taotleda end töötuks registreerides²⁷.

3.6. Endiste tegevväelaste töötukarjäärist

Töötukassa andmete põhjal on võimalik esitada endiste tegevväelaste kohta selles vallas mõningaid näitajaid.

Tabelis 3 on toodud neljal vaadeldud ajahetkel töötuna registreerunud endiste tegevväelaste arv ning nende isikute viimasest hõivest möödunud aeg. Silmas tuleb pidada, et tegemist on viimasest ametlikust hõivest möödunud ajaga ning ei arvestata võimalikku vahepealset töötamist välismaal või mitteametlikult töötamist.

Tabel 3. Viimasest hõivest möödunud päevade arv

Kuupäev/Viimasest hõivest möödunud päevade arv	13.09.2009	13.09.2011	13.09.2013	13.09.2015
	Isikute arv			
0–6 kuud	0	18	10	13
6–12 kuud	3	19	14	5
üle 12 kuu	3	16	24	9
Kokku	6	53	48	27

Allikas: Töötukassa

Kuna Töötukassa kasutab viimasest hõivest möödunud aja fikseerimisel kolmeastmelist jaotust, jääb selgusetuks, kui pikk on viimasest hõivest möödunud aeg, mis ületab 12 kuud. Oluline on märkida, et nii pikalt ilma ametliku tööhõiveta olnud isikute osakaal ulatub vaadeldud ajal kolmandikust kuni pooleni ning isikute osakaal, kes on olnud vähemalt kuus kuud ilma tööta, ületab poole vaatlusalusest rühmast.

Keskmine viimasest hõivest möödunud päevade arv on viimasel kolmel vaadeldud ajahetkel, aastatel 2011, 2013 ja 2015, olnud vastavalt 361, 435 ja 417. Seega registreeritakse end töötuks umbes üks aasta pärast teenistusest vabastamist. 2009. aastal oli töötuks registreerunud keskmise viimasest

²⁷ **Töötuskindlustuse seadus**, <https://www.riigiteataja.ee/akt/117122015093>, 30.08.2016

hõivest möödunud päevade arv 886, kuid kuna vaatlusaluseid isikuid oli vaid kuus, ei saa nii väikese rühma põhjal olulisemaid järeldusi teha. Tuleb arvestada, et hilisemad, suurema arvukusega rühmad korrigeerivad seda näitajat oma keskmisega ühes või teises suunas.

Tabelis 4 on esitatud endiste tegevväelaste töötuna arveloleku kestus neljal ajahetkel. Arveloleku kestust saab kasutada näitajana tööturuteenuste efektiivsuse, registreeritud töötute konkurentsivõime ja üldise majandusolukorra kohta.

Tabel 4. Töötuna arveloleku kestus

Kuupäev/ Arveloleku kestus	13.09.2009	13.09.2011	13.09.2013	13.09.2015
	Isikute arv			
0–6 kuud	0	23	15	17
6–12 kuud	5	17	15	4
üle 12 kuu	1	13	18	6
Kokku	6	53	48	27

Allikas: Töötukassa

Nagu tabelist 4 ilmneb, on tulnud enamikul töötuna registreeritud endistel tegevväelastel tegelda töötusimise Töötukassa abil üle kuue kuu. Erandiks on vaid 2015. aasta, mil üle kuue kuu töötuna registreerunuid oli vähem kui alla kuue kuu töötustaatust kandnud (absoluutarvudes 10 *versus* 17).

Tabelis 5 on ära toodud endiste tegevväelaste töötuna arveloleku lõpetamise põhjused. Mitte alati ei tähenda töötustaatusest väljumine ning seega töötute osakaalu vähenemine positiivset arengut. Isikute töötustaatust võib lõppeda ju ka surma, heitumise või püsiva töövõimetuse tekkimise tõttu.

Tabel 5. Töötuna arveloleku lõpetamise põhjused

Kuupäev/ Töötuna arveloleku lõpetamise põhjus	13.09.2009	13.09.2011	13.09.2013
Tööle rakendumine (sealhulgas ettevõtjaks hakkamine)	4	39	26
Isiku enda soovil	1	5	11
Määratud ajal töötukassasse pöördumata jätmine	1	8	6
Muud põhjused*	0	1	3
Kokku	6	53	46

Allikas: Töötukassa

Nagu tabelist 5 näha, fikseerib Töötukassa rohkem kui poolte endiste tegev-
väelaste puhul nende tööle asumise.

Kui võrrelda endiste kaitseväelaste töötuna arveloleku lõpetamise põhju-
seid kõikide töötutega, siis olulisi erinevusi ei ole – kui endiste tegevväelaste
puhul on registreeringu lõpetamise põhjuseks tööle asumine umbes 70%-l
juhtudest (sama näitaja kehtis ka veteranide puhul – vt tabel 3) siis kõikide
töötute vastav näitaja on umbes 66%.²⁸

4. Diskussioon

Kaitseressursside Amet ei uuri eraldi veterane, kuid korraldab teenistusest
lahkujate seas uuringuid, millest üks ankeetküsitlus (n = 290) näitas, et 44%
läks tööle erasektorisse, 30% välismaale, 17% avalikku sektorisse ning 6%
mujale²⁹. Suhteliselt suur välismaale lahkujate osakaal võimaldab seletada
veteranide madalat tööhõive määra. Kui isik registreerib end umbes 400
päeva pärast Kaitseväest lahkumist töötuks ning vahepeal ametlikult tööta-
nud ei ole, saab see tuleneda kas välismaalt naasmisest või mitteametlikust
töötamisest erasektoris.

Erialade puhul teatas 80% ankeetküsitlusele vastanuist konkreetse ameti-
ala, kus nad pärast militaarkarjääri tööle hakkasid. Esikohal oli korrakaitse,
teisel ehitus ning kolmandal logistika. Vaid 20% nimetasid oma ametialana
„muu“. Seega oli 80% teenistusest lahkujate puhul olemas konkreetne edasise
töökoha plaan ning hilisem pöördumine Töötukassasse näitas, et plaan ei
teostunud ja selle juures võisid olla ka mitteametlikult töötamise tunnused.

Kaitseressursside Ameti hilisem ankeetküsitluste kokkuvõtte näitab, et
üldiselt on kaitseväteeniustusest lahkujad pidanud esmaseks lahkumise põh-
juseks paremaid palgatingimusi väljaspool Kaitseväge. 2013. aastal vastas nii
84%, 2014. aastal 78% ning 2015. aastal 82% küsitletutest³⁰.

Töötukassa andmete kohaselt leiab ligi kaks kolmandikku end arvele-
võtnud endistest tegevväelastest Töötukassa abiga töö ning ülejäänud
lõpetavad oma registreeringu muudel põhjustel. Samuti osaleb ligi kaks

²⁸ **Töötukassa** 2016. Töötuna arveloleku lõpetamised aasta jooksul. <<https://www.tootukassa.ee/mwg-internal/de5fs23hu73ds/progress?id=TYqM9A7paj2f6G2cmDWZRfbxVT8io3DloIxeY4hDB8g>> (24.08.2016).

²⁹ **Kaitseressursside Amet** 2015. Tegevteenistusest lahkuvate tegevväelaste lahkumisan-
keetide analüüs 2012–2013, lk 19.

³⁰ **Padar, Eveliis** 2016. Tegevväelaste Kaitseväest lahkumise põhjused. Tartu: Kaitseres-
sursside Amet, lk 10–11. [**Padar** 2016]

kolmandikku endistest tegevväelastest mõnel Töötukassa pakutud koolitusel. Siin võib näha olulist seost, sest huvi koolitusel osalemise vastu motiveerib endist tegevväelast oma registreeringut Töötukassas nõuetekohaselt säilitama.

Töötukassa pakutud koolitusel osalejatest omakorda ligi 80% õpib merendus- või maismaalogistika koolitusel, teisisõnu on need valdkonnad, kus endised tegevväelased leiavad järelkult kõige suurema tõenäosusega tööalase rakenduse.

Kvalitatiivse uuringuta on raske anda hinnangut, kas tööelisele inimesele on ligi 400 päeva pikkune ajavahemik ametlikult Eestis töötamata probleemiks või mitte. Aastapikkune apelsinikorjamine Austraalia farmerite juures või mõni muu välisriigis töötamise mudel on üsna sage tänapäeva Eesti noore karjääris³¹ ja see seletaks pikka Eestis mittetöötamise aega.

Teisalt on loogiline, et Töötukassasse pöördumine leiab aset alles siis, kui omal käel töötsimine on lõppenud tagajärjetult ehk isik on teatavas mõttes iseseisva hakkamasaamise mõttes kaotanud lootuse. Samas ei ole ehk kohane anda töötsimisele Töötukassa kaudu automaatselt negatiivne tähendus, sest see võib ollagi normaalne viis tööd otsida ning mingil põhjusel on see endiste tegevväelaste seas levinud keskmisest rohkem.

Kui arutleda kontekstis, nagu oleks suure hulga endiste tegevväelaste Töötukassasse pöördumine negatiivse tähendusega trend, siis järgneks arusaadavalt küsimus, miks me sellest varem näiteks ajakirjanduse vahendusel kuulnud ei ole. Üks võimalik vastus on see, et kaitseväeteenistusest lahkumisel nii-öelda põletatakse sillad ega taheta tunnistada oma otsuse ekslikkust, mida kinnitab ka Kaitseministeeriumi kaitseväeteenistuse osakonna juhataja asetäitjalt saadud info, et tegevteenistusest lahkujad naasevad teenistusse haruharva. Võib-olla on teataval määral paikapidav ka nn läbitud etapi hüpotees – kui kaitseväeteenistuses on juba oldud, siis loetakse see oma elus lõplikult läbitud etapiks, mille peale ei taheta enam mõelda ning kaitsevää suunal mingeid signaale välja ei saadeta.

Olukorda võib selgitada ka tõik, et Kaitseväkke teenima tulevate inimeste seas ongi palju selliste isiksuseomadustega inimesi, kes teatava elamusvadjaduse tõttu³² võtavad ka pärast teenistust ette samme, mis ei sobitu kokku

³¹ **Krusell, Siim** 2013. Eesti elanike töötamine välismaal. – Pilte rahvaloendusest. Koostanud A. Tõnurist. Tallinn: Statistikaamet, lk 131.

³² **Britt, Thomas W.; Adler, Amy B.; Castro, Carl A.** 2006. Military Life, The Psychology of Serving in Peace and Combat Military Performance. London: Greenwood Publishing Group, p. 221.

traditsioonilise tööturuga ning viivad pikemas perspektiivis otsuseni pöörduda Töötukassasse.

Samuti võib selgitada olukorda ülemääraste ootustega ehk 2. peatükis käsitletud otsimisteooria abil, ja mitte ainult Kaitseväes makstava keskmisest kõrgema palga, vaid ka sõjaväelase suhteliselt kõrgema staatuse tõttu ühiskonnas. Sõjaväelase ametit on läbi ajaloo peetud õilsaks, see on näidanud (tinglikult) kuuluvust valitsejaga samasse rühma, olles näiteks keskajal üheks kolmest seisusest (vaimulikud, rüütliid, käsitöölised/talupojad)³³. Mitmetes ühiskondades on sõjaväelase karjäär olnud tavainimesele ainsaks võimaluseks jõuda aadlitiitlini. Läbi ajaloo domineerinud mõtteviisi kohaselt tähendaks sõjaväelase karjääri asendamine nn käsitöölise (kaasajal näiteks ehitaja) staatusega olulist langust ühiskondlikus hierarhias. Seetõttu on ka arusaadav, et endised sõjaväelased kogevad oma karjääri jätkamisel tsiviilstruktuurides keskmisest rohkem kohanemiskursi.

5. Järeldused

Hüpotees, et teenistusest lahkunud veteranid kogevad uue töökoha leidmisel keskmisest suuremaid raskusi, leidis kinnitust eelkõige keskmisest madalama tööhõive määra tuvastamise (vt ptk 3.2) ning lähima võimaliku võrreldava rühma ehk endiste politseinike lühema töötusperioodi vaatlemise kaudu (vt ptk 3.5).

Analüüsile peaks järgnema kvalitatiivne uuring, selgitamaks välja mehhanismid, mis vallanduvad, kui endine tegevväelane siirdub tööturule. Kuidas ta tajub oma olukorda, võimekust ja perspektiive? Kui traagiliselt endine tegevteenistuja seda võtab, kui planeeritud karjäär tsiviilsektoris luhtub? Kas Kaitsevägi peaks teenistusest lahkujaid võimalikest ohtudest teavitama? Samas oleks see mitmeti tõlgendatav, kui Kaitsevägi hakkaks tegevteenistusest lahkujate edasisi karjääriootusi metoodiliselt õhnestama.

Samuti on oluline uurida kvalitatiivselt, kuidas Töötukassa spetsialistid tajuvad endisi tegevväelasi klientidena. Kas nad eristuvad kuidagi ülejäänud klientidest? Kas on mingeid teenuseid või meetmeid, mis on endiste tegevväelaste puhul tavapärasest tõhusamad?

Arutelukoht on ka Kaitseväe roll ja vastutus selle problemaatikaga tegelemisel. Võib küsida, kas Kaitseväes omandatud oskused pole tsiviilsektoris konkurentsivõimelised ehk kas parimas õppimiseas kulutatud aeg väljaõppele

³³ Varrak, Toomas 2001. Sissejuhatus poliitika- ja riigiteadustesse. Tallinn: Külim, lk 23.

Kaitseväes kahjustab isiku hilisemat läbilöögivõimet tööturul. Kas ja kui suur on sellisel juhul Kaitseväe vastutus konkurentsivõime taastamisel? Nagu sissejuhatavas peatükis osutati, on Kaitsevägi veteranipoliitikaga juba võtnud endale teatava vastutuse.

Sellegipoolest näitas analüüs, et suur hulk (umbes 2/3) töötuks registreerunud veterane ja endisi tegevväelasi saab abi Töötukassast ning kuna osakaal on sama ka kõigi ülejäänud töötute puhul, peaks tulemust pidama rahuldavaks. Teisisõnu ei ole vaadeldud sihtrühm Töötukassa spetsialistide jaoks ülejäänud klientidest lootusetum.

Silmas pidades tõsiasja, et teenistusest lahkutakse ootustega paremale palgale ja parematele karjäärivõimalustele³⁴, kuid umbes aasta hiljem pööratakse tööd otsides Töötukassa poole, tuleks teenistusest lahkujaid sellisest võimalikust asjade käigust teavitada. Teenistusest lahkujatele saaks selgitada, mis toimub nendes majandussektorites, kus nad soovivad rakendust leida ning milline peaks olema isiku kutsealane ettevalmistus, et perspektiiv tööturul hakkama saada oleks parem.

Samuti tuleks teenistusest lahkujatele põhjalikumalt selgitada välismaal töötamise ja mitteametlikult töötamise aspekte, sh töötaja õiguste, vanaduspensioni ning ravikindlustusega seonduvat.

Kuigi veteranipoliitika võimaldab kõikidele veteranidele karjäärinõustamist ja ümberõpet³⁵, on nende võimaluste teadvustamisel ja paremal kasutamisel võimalik veel rohkem nõustada ja teavitustööd teha.

6. Kokkuvõte

Artikkel aitab välja tuua tõiga, et teenistusest vabastatud veterani jaoks on töökoha leidmine keeruline problemaatika, veteranid vajavad sageli professionaalset abi ning tuleb olla valmis, et Kaitsevägi panustab vajaduse korral selles vallas rohkem.

Kui pidada tööturuteenuste puhul vajalikuks teatavat lisasekkumist, tuleks kindlasti arvestada mõõdukust, et mitte tekitada liigset sõltuvust ja õpitud abistust. Tööturuteenuste osutamine saab käia vaid koostöös ning selle teenuse osutamine peab olema suunatud abistaja ja abistatava vahelise sõltuvuse vähendamisele, mitte suurendamisele.

³⁴ Padar 2016, lk 10–11.

³⁵ Poliitika Kaitseväe ja Kaitsealiidu veteranide osas 2012, lk 12.

Kirjandus

- Avalik teenistus** 2016. Ametnike palkade avalikustamine.
<<http://avalikteenus.ee/index.php?id=41596>> (30.08.2016)
- Britt, Thomas W.; Adler, Amy B.; Castro, Carl A.** 2006. *Military Life, The Psychology of Serving in Peace and Combat Military Performance*. London: Greenwood Publishing Group.
- Coolican, Hugh** 1990. *Research Methods and Statistics in Psychology*. London: Hodder & Stoughton.
- D’Cruz, Heather; Jones, Martyn** 2004. *Social Work Research. Ethical and Political Contexts*. London: SAGE Publications.
- Department of Veterans Affairs** 2015. 2015 Veteran Economic Opportunity Report. Washington: VA Publishing. <http://www.benefits.va.gov/mwg-internal/de5fs-23hu73ds/progress?id=S0t1xgN-1N8WTY_7gnzfWrRESCLyEFyVm3Jaldw7E_g> (13.01.2016).
- Eamets, Raul** 2006. Sotsiaal- ja tööhõivepoliitika. Tartu: TÜ Euroopa Kolledž. <http://www.andrus.planet.ee/ar/Makro%C3%B6konoomika%202012/MA%20Loeng%20-%2004_1%20-%20Eamets%20Toopuudus.pdf> (18.08.2016).
- Gomm, Roger** 2004. *Social Research Methodology. A Critical Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kaitseministeerium** 2012. Poliitika Kaitseväge ja Kaitsejõudude veteranide osas. Tallinn. <<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/operatsioonid/veteranid/Veteranipoliitika/Veteranipoliitika%20viimane%20VV%20kabinetin%C3%B5upidamisel%20tehtud%20muudatustega.pdf>> (27.11.2015).
- Kaitseressursside Amet** 2013. Teenistusest lahkunute tagasiside küsitlus 2013. aastal.
- Kaitseressursside Amet** 2015. Tegevteenistusest lahkuvate tegevväelaste lahkumisankeetide analüüs 2012-2013 (avaldamata allikas).
- Kaitseväge teenistuse seadus** 13.06.2012. – RT I, 10.07.2012, 1.
<<https://www.riigiteataja.ee/akt/119032015011>> (23.12.2015).
- Krusell, Siim** 2013. Eesti elanike töötamine välismaal. – *Pilte rahvaloendusest*. Koostanud A. Tõnurist. Tallinn: Statistikaamet, lk 129–131.
- Lauringson, Anne** 2011. Unemployment benefits in a period of crisis: the effect on employment duration. University of Tartu, <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1942477> (18.08.2016).
- Lord Ashcroft** 2014. *The Veterans’ Transition Review*. <<http://www.veteranstransition.co.uk/vtrreport.pdf>> (13.01.2016).
- Maksukorralduse seadus** 20.02.2002. – RT I 2002, 26, 150.
<<https://www.riigiteataja.ee/akt/117032015011>> (22.12.2015).
- O’Brian, Kevin J.; Diamant, Neil J.** 2015. *Contentious Veterans: China’s Retired Officers Speak Out*. – *Armed Forces & Society*, No 3. London: SAGE Publications, pp. 561–581
- Padar, Eveliis** 2016. Tegevväelaste Kaitseväest lahkumise põhjused. Tartu: Kaitseressursside Amet.
- Pissarides, Christopher A.** 2000. *Equilibrium Unemployment Theory*. 2nd ed. Cambridge *et al.*: MIT Press.

- Poliitika Kaitseväe ja Kaitseliidu veteranide osas** 2012. <<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/operatsioonid/veteranid/Veteranipoliitika/Veteranipoliitika%20viimane%20VV%20kabinetin%C3%B5upidamisel%20tehtud%20muudatustega.pdf>> (27.11.2015).
- Politsei- ja piirivalve seadus** 06.05.2009. – RT I 2009, 26, 159.
<<https://www.riigiteataja.ee/akt/119032015005>> (21.12.2015).
- Statistikaamet** 2016. Aasta algus tööturule suuri muutusi ei toonud.
<<https://www.stat.ee/277425>> (19.08.2016).
- Statistikaamet** 2016. I kvartalis vabade ametikohtade arv suurenes.
<<http://www.stat.ee/277629/?highlight=vabade,töökohtade>> (18.08.2016).
- Statistikaamet** 2016. II kvartalis keskmise brutokuupalga kasv veidi aeglustus.
<<http://www.stat.ee/277615>> (30.08.2016).
- Statistikaamet** 2016. Mullu tööpuudus vähenes ja hõive kasvas.
<<https://www.stat.ee/90542>> (21.01.2016).
- Statistikaamet.** Statistika andmebaas. www.stat.ee (22.01.2016).
- Sutton, Michael D.** 2014. Forging a New Breed: The Emergence of Veterans' Preference Statutes Within the Private Sector. – *Arkansas Law Review*, Vol 67, pp. 1081–1109.
- Töötukassa** 2016. Töötuna arveloleku lõpetamised aasta jooksul. <<https://www.tootukassa.ee/mwg-internal/de5fs23hu73ds/progress?id=TYqM9A7paj2f6G2cmDWZRfbxVT8io3DloIxeY4hDB8g>> (24.08.2016).
- Tööturuteenuste ja –toetuste seadus** 28.09.2005. – RT I 2005, 54, 430.
<<https://www.riigiteataja.ee/akt/117122015088>> (21.12.2015).
- Töötuskindlustuse seadus** 13.06.2001. – RT I 2001, 59, 359.
<<https://www.riigiteataja.ee/akt/116042014029>> (21.12.2015).
- Varrak, Toomas** 2001. Sissejuhatus poliitika- ja riigiteadustesse. Tallinn: Külim.

ANDRES SIPLANE, MA, Kaitseministeeriumi sotsiaalsuuna nõunik